

HİNT-TÜRK MASAL MÜNASEBETLERİ

Prof. Dr. W. RUBEN

İndoloji Profesörü

a) *İstanbul No. 7: DİLSİZ SULTAN.*

Masal tetkikleri sırasında bazan zamanımızda yaşıyan bir masalın, bugünkü ilim kaideleri ve her türlü ihtimaller göz önünde tutulduğu taktirde bile, yüzyıllar önce yazıldan "daha yaşlı,, olduğu görülmektedir. İşte böyle bir olgu da modern bir türk masalının en az 900 yıl önce yazılmış bir hint edebî masalından daha eski olduğudur.

M.s. 11 inci yüzyılın başlarında Kışmirli bir hindu olan meşhur Somadeva gayet büyük bir eser meydana getirdi: "1001 gece,, Önasya için ne ise, "Hikâyeler Denizi,, nin de Hindistan için değeri aşağı yukarı aynidir. Bir çerçeve hikâyesi mahiyetinde olan bu kitap, bütün ruhların hakimi olup birçok insan ve Demon prensesler ile evlenmeğe muvaffak olan kahraman Naravahanadatta'nın uzun romanıdır. Onun evlenme maceralarından birisi şudur¹:

"Bir gün Nar. dostu ve veziri Gomukha yanında olduğu halde atla avlanmağa çıkmıştı; cungelin derinliklerine daldıkça yavaş yavaş hizmetkârlarından uzaklaştılar, nihayet gayet güzel bir yerde ikisi de durdular biraz istirahatın sonra top oynamağa başladılar. Burada inzivaya çekilmiş ihtiyar bir zahit kadın vardı, -Hindistanda ihtiyarlar zühdü takvaya dalmak için cungele, inzivaya çekilirler - ve Nar'ın attığı top tesadüfen bu kadının başına değdi. İhtiyar kadın buna hiç te o kadar kızmadı, yalnız güldü ve: "Şimdi bu kadar kibirlisin, Karpurika'yı elde ettiğin vakit, kim bilir nasıl gururlanacaksın!,, dedi. Kahraman prens nezaket ve korku ile ihtiyar kadından af diledi ve ondan Karpurika hakkında söylediklerinin manasını sordu. Kadın ona Karpurika'nın Kampferland prensesi olduğunu, bütün erkeklerden nefret ve her türlü evlenmeyi reddettiğini, fakat onu kocalığa kabul edeceğini anlattı.

Nar. bu prensesi aramak için Gomukha ile birlikte hemen yola koyuldu. Gomukha önce seyahat için elzem olan hazırlıklarda bulunmak istiyordu; fakat Nar. ihtiyar kadının sözlerinin hemen hakikat olması lâzım geldiğini ve bunun için vakit kaybetmeden (kıza kavuşma arzusu onu sabırsızlandırıyordu) yola koyulmaları icap ettiğini söylüyordu. Geceyi bir ağaç üzerinde geçirdiler. Bir arslan geldi, her ikisinin de

¹ Kathasarit sagara 42, 1 ve sonraki sahifeler. Penzer'in «The Ocean of story» adındaki büyük eserinde aşağıda incelenen masal münasebetlerinin hiç birisi yoktur.

atlarını parçaladı. Nar. hançerini ağaçtan onun üzerine fırlattı (Gomukha arslanı öldürmek için ağaçtan atlamasına mücade etmemiştir) ve ertesi gün ikisi de yaya yollarına devama mecbur oldular. Nihayet ıssız bir şehire vardılar. Fakat hünerli bir dülger şehirde insan gibi hareket eden robotolar yapmıştı. Yine bu dülger onlara kendilerini havadan Kampferland'a götüren bir sihirli araba yaptı... „Masalın birinci parçası burada bitiyor.

Hiç bir hintli münzevinin bu çeşit bir hakareti tebessümle ve hemen hemen mükâfatlandırarak kabul etmeyeceği okurken gözüme çarptı. Prenslerin zâhitleri herhangi bir şekilde tahkir ettikleri sayısız hint hikâyeleri vardır; fakat her seferinde onlar müthiş surette tel'in edilirler ve bu azizlerin bedduaları istinasız yerine gelir. Bu çeşit hikâyelerde maksat zâhitlerin kudretini göstermektir. Bu yüzden Nar.'ın uzakta, meçhul, erkeklerden nefret eden bir prensesin kendisi ile evleneceği hakkında ihtiyar kadının söylediklerinin yerine geleceğine inanması doğrudur. Hindistan'ın bu çeşit zâhitleri önyasya masallarının dervişlerine benzerler. Fakat bizim bu masalımızda bahsa konu olan şahıs ilâh Siva'nın baş gözdesi kahraman Naravahanadatta'dır, ve öyle görünüyor ki, onun herhangi bir suretle tel'in edilmiş olduğunu anlatmağa şair cesaret edememiştir. Fakat bu masalın aslı telifinde kahramanın bu işten böyle kolayca kurtulmadığı da kabul edilmelidir.

Bu masalın daha eski, daha halk malı bir varyantı da şimdiye kadar Hindistanda meydana çıkmamıştır. Fakat tam bu ihtiyar kadın motifi İstanbul masalları arasında üç defa tesbit edilmiştir.

a) ². Bir padişahın oğlu bütün gün bir altın topla oynardı. Köşkünde bir çeşme vardı. Bir gün su götürmek için oraya bir ihtiyar kadın geldi; şehzade eğlenmek için topu fırlattı ve ihtiyar kadının testisini kırdı. İkinci, üçüncü bir sefer de aynı şeyi yaptı. O zaman ihtiyar kadın uzun müddet yendiği kızgınlığını açığa vurarak: „Başka bir şey istemem, dilerim ki Dilsiz Sultana âşık olsun!..“ dedi.

Şehzade bu sözler üzerine uzun uzun düşündü, hastalandı (masallarda âşık kahramanların olduğu gibi), nihayet merak içinde bulunan babasına başından geçenleri açtı; babası da bir çok hazırlıklardan sonra onu lalasıyla yola çıkardı.

b) ³. Bir padişahın oğlu 14 yaşına girince babası, ona iki çeşmeli bir saray yaptırdı; çeşmelerin birinden yağ, ötekenden bal akıyordu. Bir gün bir ihtiyar kadın geldi, şehzade bir taş atıp testisini kırdı. Ertesi ve daha ertesi gün de aynı şeyler tekerrür etti. O zaman ihtiyar kadın: „Delikanlı, Allaktan üç Portakal-Perisine âşık olmanı dilerim!..“ dedi. Şehzade hastalandı, ilh... ve yalnız başına yola koyuldu.

² Kunos: Türkische Volksmärchen aus Stambul, Leiden O. J. (1905) S. 45.

³ Aynı eser. S. 18.

c) ⁴. Bir padişahın en küçük oğlu yanında bir çeşme bulunan köşkte oturuyordu. Bir ihtiyar kadın geldi; şehzade sapanla bir taş attı ve testisini kırdı. Üçüncü defasında kadın: "*Hâliktan umarım, ağlıyan ve gülen Elmaya âşık olasin!*..", dedi. şehzade hastalandı, ve nihayet iki ağabeyisi ile birlikte Elmayı aramak için yola koyuldu.

Bu üç türk masalının başlangıçları hintçe masalla mukayese edildiği takdirde bunlar arasında muayyen bir tariht münasebet bulduğunda tereddüt edilemez. Herhangi bir edebiyat tarihçisi 900 yıl önce yazılmış olan hint masalının türkçe masalın kaynağı olduğunu kabul etmeden geçemezdi. Fakat bu türk masalının doğrudan doğruya hint masalından alındığı muhtemel değildir. Somadeva'nın eseri Ekber Şâh zamanında farsçaya tercüme edilmiştir, ve bu tercüme İstanbula gelmiş olabilir. Fakat masal tetkiklerine alışmış olan herkes, bu türk masallarının hintçesinden çok daha orijinal bir edası olduğunu kabul eder. Somadeva'nın kaynakları hakkında henüz hüküm veremiyoruz. O, Nar. hikâyesini umumi olarak Gunadhya'nın M. ö. 3.-2. ci yüzyılda yazdığı kaybolmuş bir kitaptan almıştır. Fakat bu epizodun orada ne şekilde tasvir edildiğini henüz bilmiyoruz. Bunu bilmiş olsak bile, daha eski olan bir hint kitabının, yazılmış bir masal, yani bir kitap olması dolayısıyla kendinden eski halk masalına dayanması icap ettiğini de hesaba katmak lâzımdır. Bu noktayı bizzat Somadeva'da da (Gunadhya'nın kitabı Somadeva'ninkinden ayrı olduğu taktirde bile) nazarı itibara almalıdır. Ve bunun aksi olarak büyük şairlerin (Somadeva veya Gunadhya gibi) edebî masallarından da halk masalları doğabileceği ihtimal dahilindedir. Fakat bu vaziyette hint masalı ihtiyarın karakterini alışılmadık derecede halim gösterdiğinden ve türk masalında ihtiyar kadının kızgınlığı ve lâneti onunla kibirli şehzade arasındaki duruma daha ziyade uyduğundan, bu türk masalı başlangıcının orijinal şekliyle muhafaza edildiği ve fakat hintçesinin, Nar.'nın şeref ve itibarını korumak maksadiyle san'at kaidelerine uygun olarak değiştirildiği (yukarıya bak) neticesine varmak daha mantıktır.

Türk masalı asırlar boyunca değişmiş olabilir. Mesela taş atılması bana türk çocuklarının en çok sevdikleri oyunlardan alınmış gibi geliyor. Altın topun atılması, hintçesindeki iki avcının top oyunundan masal tarzına daha uygun görünüyor. Türkçede sarayın avlusundaki sahnede olduğu gibi tam bir masal tesiri yapan üç defa tekrarlanma cüngelde geçen hint av sahnesinde öyle kolayca anlatılamıyor; bu da hintçesinde susularak geçilmiş olsa gerek.. Fakat teferruat hakkında bugün pek az şey söylenilebilmektedir, hatta bu masal başlangıcının ilk önce Hindistandan mı, yoksa Türkiyeden mi çıktığı bilinmiyor. Belki de

⁴ Aynı eser. S. 140. Nihayet buna benzer bir motif Dede Korkut kitabındaki Bey Böyrek hikâyesinin ağızdan sözlü rivayetinde bulunmaktadır (Halk bilgisi haberleri 1936 c. V, No. 54, S. 81-87.

Hint-Iran-Önasya masalları, Delhi-Bağdad-Kahire ve İstanbul arasında işliyen kervan tacirlerinin bu metai, eski çağlarda milliyet bakımından hemen hemen hiç ayırt edilemiyordu.

Bu masal başlangıcının nasıl devam ettiği henüz bilinmemektedir. Türkçede erkeklerden nefret eden üç prensesin üç ayrı masalı mevzuu bahistir, ve bunların her üçü de hintçesinden başkadır. Hintçe ve türkçe (a) da prens arkadaşıyla, türkçe (b) de yalnız başına, (c) de iki kardeşiyle yola koyulur. (c) masalı Eurasia'dan tanıdığımız, yer altına hapsedilmiş prenseslerin kurtarılması masalının bir başka şeklidir⁵. (b) de başka birinin yerine geçmiş olan nişanlı masalının değişik bir şekli,⁶ (a) da ise Hindistanda Türkiyeden daha eski olan bir masalın başka bir varyantı (bak aşağıya) mevzuu bahistir. Hint hikâyesinin esas motifi aynı suretle Ö.nasyada da tesbit edilmektedir:

“1001 gece „ de, Basralı Hasan hikâyesinde, meşhur Kuğu-Kız masalında, Kampferland'ın adı geçer. Fakat, erkeklere düşman Prensesin elde edilmesi Hindistanda şöyle olur:

O kendisinin bir zamanlar dişi bir kuğu olduğunu hatırlıyordu. Kıyısında kuluçkaya oturmuş olduğu denizden bir dalga gelmiş yuvasını ve yavrularını alıp götürmüştü. Zavallı anne döğünüp durmuştu; fakat erkeği ileride başka yavruları olacağını söyliyerek onu teselli etmişti. Lâkin dişi kuğu bu sözlerden erkeğinin şimdiki yavrularını sevmediği manasını çıkardı, bütün erkeklere karşı kin bağladı, kendini denize attı ve öldü. Bu yüzden prenses de şimdiki hayatında bütün erkeklerden nefret ve kendisiyle evlenmek isteyenleri reddediyordu. - Prensesin bu hikâyesini Kampferland'da bir ihtiyar kadın prene ve arkadaşına anlattı. Arkadaşı hemen bir çare buldu: Bir zahit kıyafetine girdi ve prensi deli diye caddelerde dolaştırdı. Prens (onun tavsiyesi üzerine) mütemadiyen yalnız: “Ah, benim dişi kuğum!.. Ah, benim dişi kuğum!..”, diye bağııyordu. Bunu prensese anlattılar; onları çağırtdı ve dertlerini sordu. Prensın arkadaşı (yalandan) anlatmağa başladı: “Arkadaşım bundan evvelki hayatında bir kuğuydu, denizin kenarında yaşıyordu. Bir dalga geldi yavrularını sürükleyip götürdü, eşi yavrularının arkasından denize atıldı ve öldü. O zaman, hiç olmazsa gelecek hayatında onunla tekrar birleşmek için kendisi de onu takip etti..” Bu aslında bir yalandı, fakat prenses buna inandı. Kendisini bir çılgın gibi arıyan kuğu kocasının vefasından duygulanarak, erkeklere karşı hissettiği nefreti unuttu. Ve az sonra her ikisi sihirli bir arabada prensin yurduna döndüler.

Bu tam tipik bir hint motifidir. Önasyaya ve bütün Avrupaya yayılan meşhur *Pancatantra* 'da deniz kenarında kuluçkaya yatan böyle

⁵ Mt. 301 Aarne-Thompson'un «The types of folktale» Helsinki 1928' e göre.

⁶ Bak: Benim Belleten XX' deki « İki kardeş hikâyesi ».

bir kızkuşu çiftinden bahsedilmektedir⁷. Dişi kuş denizin yakınlığından korkuyor başka bir yer aramak istiyordu; lâkin erkeği denizin kudretini istihfaf ediyordu: Deniz yuvasını bozmağa cesaret edemiyecekti. Fakat deniz yumurtaları alıp götürdü, ve kızkuşu onu kurutmak için bütün kuşları çağırdı. Onlar kuşların ve binek hayvanlarının mitolojik kıralı *Garuda*'nın ve ilâh *Vişnu*'nun yardımını kazandılar; ve nihayet bizzat *Vişnu* okiyle denizi tehdit etti, o da korkarak yumurtaları geri verdi. Böylece küçük kızkuşu kudretli okyanosa galebe çaldı.- Evvelâ bu mevzu *Pancatantra*'ya fevkalâde uyan bir mevzudur; zira bu siyasî bir kitaptır ve başka hikâyelerinde de görünüşte zayıf olanın başkalarının yardımını ve hile ile, görünüşte kuvvetli olanı nasıl alt ettiğini gösterir. Fakat aynı zamanda bu, hemen hemen milletler arası denilebilecek fabellerin mevzuudur: Bu mevzu Avrupa antiklerinde, Aesop'un fabelleri arasında geçer. Eski budistler dişisi deniz tarafından kapılıp götürülen ve kendisi öteki kargalarla boşuna okyanosu kurutmaya savaşıyan bir erkek karga hakkında buna benzer şeyler anlatırlardı⁸. Yine budistler tarafından yavrularını bir nehir sürükleyüp denize götürdüğü için kuyruğuyla bütün denizi kurutan bir sincabın hikâyesi ve yavrularını korumak için kuyruğuyla su serpererek bir orman yangınına söndüren bir çilkuşunun yaptıkları hikâyeye edilmektedir⁹. Fakat dişi ile erkek arasındaki hareket tarzı farkı, biraşmanlar tarafından nakledilen *Mahabharata* destanında bilhassa göze çarpar: Bir orman yangını esnasında bir kuşun dişisi yavrularını kaçırmak kurtarmak istedi; fakat hakikatte onlar (bir zamandanberi başka bir dişi ile uzaklarda yaşayan) erkeğinin ateş ilâhına ettiği dualar sayesinde kurtuldular. Başka bir dişi ile yaşadığı için yavruları babalarını anmak bile istemiyorlardı; fakat nihayet kendilerini babalarının kurtardığını anladılar¹⁰.

Yahut: Vaktiyle bir dişi kuş bir ökse tarafından yakalandığı zaman erkeği hiç aldırış etmedi, uçtu ve kendini kurtardı; fakat erkek ökseye tutulduğu zaman dişisi tarafından kurtarıldı¹¹. Görülüyor ki bu mevzu Hindistanda türlü şekillerde tekrar tekrar işlenmiştir.

Fakat Önyasyada da bu mevzua çeşitli şekillerde tesadüf etmekteyiz. Bu mevzu acem ve Türk *Tutiname*'lerinde şu şekilde karşımıza çıkıyor: (Fakat hint Papaganlar kitabında böyle bir mevzu yoktur).

Çin imparatoru rüyada¹² Rum kıralıçesine âşık oldu, fakat o bütün

⁷ Bu fabl demotik olarak da muhafaza edilmiştir: Handwörterbuch des deutschen Märchens I, 39.

⁸ Jataka 146.

⁹ Benfey: Das Panchatantra, Leipzig 1859, Bd. I. S. 237 ve sonraki sahifeler. Bak: Jataka 35

¹⁰ Mahabharata I, 129 ve sonraki sahifeler.

¹¹ Kathasaritsagara 69, 125 ve sonraki sahifeler.

¹² İb. 122, 30 ötesi, Kıral Vikrama'nın böyle bir rüyası ve uyanışı tasvir edilmektedir.

erkeklerden nefret ediyordu. Çünkü o, bir dişi tavus kuşunun bir orman yangınında yıldırım çarpmış bir ağaç üstündeki yavrularını kurtarmağa uğraştığı sırada onlarla beraber yanarken erkeğinin hissiz bir şekilde oradan uçup uzaklaştığını görmüştü. Bunun üzerine Çin imparatorunun veziri bir pavilyon yaptırdı ve duvarlarını resimlerle donattı. Bunlar arasında Çin imparatorunu, bir dişi karacanın taşmış bir nehir tarafından yavrularının sürüklenmesi karşısında oradan uzaklaştığını, ve fakat erkek karacanın yavrularını kurtarmak için azgın sele bütün kuvvetiyle karşı koyduğunu seyrederken gösteren bir resim de vardı. O zamandanberi (Vezir yalancılık ediyor) imparator bütün kadınlardan nefret ediyordu. Diğer taraftan Rum kraliçesi artık erkeklere karşı duyduğu nefreti unuttu ve çift mes'ut oldu.

1001 Gece masallarında erkeklerden nefret eden prensesten iki defa¹³ bahsedilmektedir: Prenses rüyada bir erkek güvercin ökseye tutulunca dişisinin nasıl ağı gagasıyla ikiye ayırdığını, fakat sonradan dişi yakalanınca erkeğin nasıl bencil bencil oradan kaçtığını görmüştü. Bunun üzerine talibi olan hükümdar (Tacülmülük veya Ardeşir) yahut daha doğrusu onun veziri bir pavilyonu resimlerle donattı. Bu resimler arasında Prensesin rüyasının da tasviri vardı, lâkin bu tasvir şöyle devam ediyordu: Vahşi bir kuş zavallı erkek güvercini yakalamış bu suretle dişisinin yardımına koşmasına mani olmuştu.

Kırgızlarda¹⁴ Çin imparatoru Fagfur hakkında Tutiname'dekinin tam benzeri anlatılmaktadır. Yavrularını yangından kurtarmak isterken onlarla beraber yanan tavuğun yanında endişesiz yem yiyen horozu gördüğü için erkeklerden nefret eden Prenses imparatorun düşüne girmişti. O da bir resimde bir geyiğin yangından altı yavrusunu kurtarmağa uğraştığı sırada dişi geyiğin yavrularıyla ilgilenmeden oracıkta nasıl otladığını tasvir ettirdi.

Taşkent'te Özbekler¹⁵ bir Prensesin rüyasında koruda tuzağa düşmüş bir geyiğin dişisi tarafından ağ çiftelenerek nasıl kurtarıldığını fakat bundan biraz sonra dişi tuzağa düşünce bu sefer erkeğin hiç aldırmadığını görmüş ve bunun üzerine taliplisinin bir dişi geyiğin yakalandığını ve erkeğinin onu kurtardığını gösteren bir resim yaptırmış olduğunu anlatırlar.

Bu Türkistan hikâyesi (yalnız bu motif bakımından değil) bilhassa umumiyet itibariyle 1001 gece masalları çerçevesine girer. Kırgızlarıki daha ziyade Tutinameye yakışmaktadır. 1001 gecede ki rüya en çok Kathas. 69 da anlatılan hikâyeye benzemektedir (bak yukarıda not 11). Fakat Hintçesinde dişi erkeğini kurtarıırken 1001 geceden daha

¹³ Henning'in tercümesi IV, 106-108; XII, 158-165.

¹⁴ G. Jungbauer: Märchen aus Türkistan und Tibet, Jena 1923, S. 313; Akmolinski Oblastni Wjedomosti 1892' ye göre.

¹⁵ İb. 117 ve sonraki sayfeler Ostroumoff: Skaski Sartov, Taşkent 1906' ya göre.

fazla kurnazlıklar gösterir ve bu epizot orada daha etraflıca anlatılmıştır. Bu motifin şimdiye kadar toplanmış olan detaylarının tam bir seçeresini yapmak fikrimce kabil değildir. Deniz kazasına uğramış kuş çifti motifi Önyasyada pek eskidir ve belki Hindistanınki ile yaşıttır. Bu yüzden Hindistanda hakim olan kadınları hakir görme telâkkisinin tesiri altında, ilk bakışta çocukları daha az seven erkeklerin haklı çıkarılması için motif iki taraflı olarak teşekkül etti: Önce kadın erkekten daha iyi gibidir, hatta daha iyidir de; ancak akıllı bir vezirin bir aldatma ve bir yalanı ile erkek cinsinin şerefi iade edilmektedir. Bir zamanlar Hindistanda kadın, erkeğine karşı duyduğu sadakatten ötürü, onun ölümünden sonra artık yaşamamakla mükellefti; fakat erkeğin böyle bir mükellefiyeti yoktu¹⁶. Tamamile Spiritüel ve tipik Hint malı olan bu iki taraflılık sonradan bütün Önyasyaya yayıldı; fakat prensesin önceki doğuşunda (ruhların şekil değiştirmesi = Tenasuh) yaşadığı bir vakayı hatırlaması tipik hint motifinin yerine burada bir rüya (1001 gece) veya müşahede edilmiş bir vak'a geçti. Hindistanda ve 1001 gece masallarında aynı kuşlar (kuğu, güvercin) mevzuu bahistir; fakat Tutinamede önce kuşların sonra karacaların bahsi geçer, ve Özbeklerse, prensesin rüyasında olduğu gibi, resimde de geyiklerden bahsetmekle daha ileri gitmişlerdir. Fakat buna rağmen bütün Önyasyada hint hikâyesindeki yalancı vezirin sözleri yerine, müştereken bir resim mevzuu bahis olmaktadır. Bu yeniliği Tutinamede ve 1001 gecede bir ayrılık görünmeden önce muhtemel olarak İranlılar yapmış olsalar gerek. Her ne kadar farsça şekli hintçesine benzerse de, denizin dalgası yerine Tutinamede (buna uygun olarak Kırgızlarda) bir yangın, ve 1001 gecede (ve Taşkente) avcının tuzağı geçmiştir; o halde eski kızkuşu fabeli ile aralarında herhangi bir münasebet yoktur, aynı suretle hintçe *Karpurika* hikâyesi ile aralarında doğrudan doğruya bir ilgi mevcut değildir. Bu nevi literatürlerde, yazılı bir kitaptan ötekine vak'aların nasıl geçtiği ile uğraşmak değil, bilâkis ağızdan ağıza sürüp gelen rivayetler üzerinde işlemek lâzımdır; ve hiç bir edebiyat tarihi rivayetler mecmuunu incelemekle asla tüketemeyecek ve bunlar arasındaki karışık münasebetleri asla çözemeyecektir.

Şu halde Somadeva, Naravahanadatta-Karpurika bahsinde muhtemel olarak daha yaşlı olan iki motifi, ihtiyar kadının tel'in etmesini havi başlangıç ve erkeklerden nefret eden prenses motifini, birbirine bağlamıştır. Bu mevzuda türkçede indologları ilgilendiren her şeyden evvel (a) hikâyesidir (yukarıya bak..); zira dilsiz sultan motifi türkçe halk masalından daha eski olarak başka bir hint metninde tevsik edilmiştir. Bu eser Somadevanınki kadar eski değildir, M. s. ancak 1600 yılında yazılmıştır, fakat aynı derecede san'atkâranedir. 1600 de

¹⁶ Mahâbharata XII, 143; Bak !. Tarangalola romanındaki epizod. Winternitz: History of Indian literature II, 522' ye göre.

Hemavijaya "Masallar madeni,, adındaki eserini yazdı, fakat o motifini bize kadar gelmiyen başka bir metinden aldı. Bu metnin 16 ncı asırda Ekber'in idaresinde (tam 1574 de) yapılan acemce bir tercümesi bize bu hikâyeyi, yahut daha doğrusu bu hikâyenin birçok varyantlarından birisini anlatmaktadır. Bu varyantları bir sıraya, bir nizamaya koymak istersek, en eski hint vesikasından, tarihini tabiatıyla bilemediğimiz, fakat Somadevadan muhakkak ki eski olan - zira Somadeva onu mufassalan gayet büyük eserinin içine almıştır - *Vetalapancavim sati*'den başlamamız lâzımdır.

Vetal. de burada bizi alâkadar edenle beraber 25 hikâye toplanmıştır.

Vetal. 2 : Bir kızın üç isteklisi vardır; fakat kız ölür ve onlar bütün kuvvetleriyle kızı diriltirler. O, şimdi hangisiyle evlenmelidir?

Vetal. 5 : Bir kıza üç kişi talip olur. Fakat bir demon kızı kaçıtır, üçü birden kızı kurtarıp getirirler. Hangisi onunla evlenmelidir?

Vetal. 6 : Genç bir kadının kocası ve onun arkadaşı kendilerini İläheye kurban ederler. Genç kadın onları canlandırır, fakat yanılarak başlarını değişik olarak göğdelerinin üstüne koyar; şimdi bu ikisinden hangisi asıl kocasıdır?..

Vetal. 19 : Bir delikanlı babasının ruhuna nezirde bulunur. Fakat özbabası (gayri meşru), meşru babası ve babalığı sudan ellerini çıkarırlar (aşağıya bak!) ve kendilerine ikram edilen nezri almak isterler. Şimdi bunu almağa hakkı olan hangisidir?..

Bu mecmua, bir soru ile biten bu çeşit bir çok hikâyeleri havidir. Bu soruların hepsine efsanevi kiral *Vikrama* cevap verir. Aslında o cevap vermeğe mezun değildir, çünkü bir büyü ile meşguldür, fakat bir demon susmasına mâni olmak için bu sorularla onu konuşmağa mecbur etmektedir. Kiral Vikrama hakkında "*Tahtın 32 hikâyesi*,, adında başka bir hikâyeler mecmuası daha vardı. Bu mecmua 1574 de farscaya tercüme edildi (yukarıya bak!) ve bunlar arasında¹⁷ kiral Vikram'anın bir dilsiz prensesle nasıl evlendiğinin hikâyesi de vardır: Kiral geceleyin ona böyle sorular ihtiva eden dört hikâye anlattı, ve prenses bu hikâyeler üzerine cevap vermeğe mecbur oldu. Vikrama vaziyeti o şekilde idare ediyordu ki, her defasında kendisine yardım eden bir Demon yanlış bir cevap veriyor, prenses de onu düzeltmeden geçemiyordu. Bu kitapta, Vetal. 2,6,5 ve dördüncü bir hikâyede Vikrama dört erkek tarafından ağaçtan yontulan, boyanan üzerine elbise giydirilen ve ruh verilen bir kızdan bahsetmektedir; ve nihayet yine bu güzel kızı kimin alacağı suali sorulmaktadır. Hemavijaya bu masal şeklini sonradan kendine mal etti. Kiral Vikrama'nın hikâyeleri mütemadiyen bu şema dahilinde geçer. Ona Vetal. 6, 2 de ağaçtan yaratılmış kızı ve Vetal. 19 masalını yine bu şema içinde anlattırır. Bu

¹⁷ Bu eserin Hintçe orjinalinde yoktur.

masal şeması doğuya da uzanmıştır: Siyamda bir hayduda müştereken ihtimam ve şefkat gösteren ve onunla evlenmek istiyen dört kızın masalı bize kadar gelmiştir. Afrikadaki Haussa'larda da buna benzer şeyler anlatılmaktadır¹⁸. Bundan başka yine Siyamda Vetel. 5, 11 deki (haddinden fazla hisli kadınlar masalı), ağaçtan yapılmış kızın hikâyesi mevcuttur.

Bizim İstanbul masalında da aynı şemayı görmekteyiz; fakat onda dört yerine yalnız üç masal mevcuttur. Birincisi Vetel. 2 nin daha yeni bir şeklidir; lâkin Vetel. 5 ile de müşterek olan noktaları vardır: Kızın babası üç tâlipten de fevkalâde bir şey öğrenmelerini istiyor. Bir buluşma yeri tâyin ettikten sonra üçü de yola koyuluyorlar; ve öğrendikten sonra muayyen olan yere dönüyorlar. Bunlardan birisi kızın hastalandığını ve iki saat sonra öleceğini görüyor. O, kimseye görünmemeyi öğrenmiştir -Fakat bu her halde anlatanın bir hatası olacak, o, çok uzakları görmeyi öğrenmiştir, olması lâzımdır-. Hintçesinde Vetel. 5 de de böyledir ve bu şekilde Avrupaya kadar uzanmıştır. İkincisi altı aylık bir yolu bir saatte alabilmeyi öğrenmiştir (hintçesinde bir sihirli araba ile havada uçmasını bilir). Üçüncüsü ise bir ölüyü diriltebilir (hintçesinde olduğu gibi). İkinci talip her ikisini de prensese getirir, üçüncüsü onu diriltir; onunla kim evlenmelidir?..

Türkçe ikinci hikâye, Boccaccio'nun Dekamerone II, 9 si ile muayyen bir benzerlik gösterir. Üçüncüsü ağaçtan kızın hikâyesidir. Bu hikâye bir taraftan Türklerden tatarlara geçmiştir¹⁹. Orada Vetel. 5 ve ağaçtan kızın hikâyesi anlatılır. Buna mukabil Grusinier'lerde bu şema Vetel. 6, yâni ağaçtan kızın hikâyesi ve bir prensin iyileşmesinden bahseden üçüncü bir masalla birleşmiştir. Şu halde bunu acem, türk veya tatar şekillerinden almamışlar, bilâkis başka hint rivayetlerinden çıkarmışlardır. Fakat yunanlılar da bu masalı İstanbulda anlatılandan öğrenmişlerdir. Onlar bu çerçeve dahilinde evvelâ türkçe birinci hikâyeye benzer bir masal, sonra ağaçtan kızın hikâyesini, daha sonra da Vetel. 5 de olduğu gibi, fakat yedi talipli bir hikâye anlatırlar. İçlerinde ekseriyetle yalnız bir hikâye ve çok defa "Ağaçtan kız,, masalı bulunan büyük sayıda avrupa masal şekilleri de buna bağlıdır. Ve bu kısaltılmış şema ta Afrikaya kadar uzanmıştır²¹. Çerçevesiz olarak bu "Ağaçtan kız,, hikâyesi Tutiname 6 da ve daha bir çok milletlerde mevcuttur: Malayalılarda, Kollerde, İçeri hintlilerde, Bluclarda, Radloff IV 357 ve VI 252, Suriyelilerde ve Araplarda²¹. Fakat bizim İstanbul masalı ağaçtan kızın tercümesini meselâ türkçe Tutinameden almamıştır; zira orada bu hikâye başka şekilde neticelenmektedir: orada

¹⁸ Bolte-Polivka: Anmerkungen zu den Märchen der Brüder Grimm III, 53.

¹⁹ Aynı eser. 55.

²⁰ Mt. 945; H. 621; F. 1023; F. 954, 2. Wesselski: Versuch einer Theorie des Märchens 1931, S. 103. Wissner masalları arasında da vardır.

²¹ Bolte-Polivka 57.

talipler arasında çıkan ihtilâf bir neticeye bağlanamayınca kız tekrar ağaç şekline girer. (Bu masal burada her halde bir soru ile nihayetlenmemektedir.) Bundan başka türkçe Tutinamede üç değil, dört sanatkâr mevzuu bahistir, ve nihayet burada onlardan başka çağırılmış olan üç hâkimin de sırasıyle kıza âşık olup onu almak istemeleri de ilâve edilmiştir. Bu epizod bir afrika-islâm masalını hatırlatmaktadır²².

Şu halde İstanbul masalı iki kısma ayrılır. Bunlardan birisi daha çok halk malıdır, bahsi geçen Hintçe şeklinden daha eskidir; ötekisi ise bir Hint masal şemasının küçülüp büzülmüş bir şekline benzemektedir.

b) *İstanbul No. 3.*

Yukarıda kısaca hatırlattığımız masal, Vetal. 19, bilhassa hintlilerin ölülerine nezirde bulunmak âdeti ile ilgilidir. Yılda bir defa ölülere bir nehir kenarında adakta bulunulur ve adak olarak da nehre köfteler atılır. Vetal. 19 böyle bir nezir sırasında yalnız ölmüş olan babanın değil, aynı zamanda üç elin birden köfteyi almak için sudan uzandığını anlatmaktadır. Bu âdet Hindistan dışında bilinmediği için, bu masal da başka memleketlerde yayılamazdı. Buna rağmen "*İstanbul 3.*" masalını anlatan kimşenin bu âdeti enteresan bulduğunu zannediyorum.

Bu masal bütün avrupada yayılmış olan Grimm'in 4 numaralı korkuyu öğrenmek için gurbete giden delikanlı masalı tipine dahildir: Bugünkü Alman masal müdekkikleri bu masalın İzlanda'dan, herhalde şimal memleketlerinden çıktığını kabul ediyorlar. Çünkü orada korku herkesin öğrenmesi lâzım gelen bir şey addedilmektedir, çünkü bu masalın bir çok noktaları Şimal memleketlerinin mitolojisinde ve Şimal memleketleri halkının ölü ruhlara inanışında bulunmaktadır. Her ne olursa olsun umumiyet itibariyle masal hintçe değildir. Şimdiye kadar bu masalın 35 hıristiyan varyantı ve bir tane de hıristiyan olmyan bizim İstanbul masamız bulunmuştur²³. Avrupa nüshalarında delikanlı ekseriya, içinde korkunç ruhların kendisine muziplik yaptıkları büyülenmiş bir eve gönderilir; türkçesi ise şöyledir:

Delikanlı haydutlara tesadüf etti, onu helva pişirmek üzere bir mezarlığa gönderdiler²⁴. Genç helvayı pişirdi ve mezarların birinden bir el uzandı, helva istedi; korkusuz delikanlı kaşıkla uzanan ele vurdu. Avrupa masallarında böyle bir el hiç görülmemektedir, yalnız bir kaç yerde bir günahkâr elinin mezardan uzandığı anlatılmaktadır²⁵. Bu

²² Frobenius: Kulturgeschichte Afrikas 427.

²³ Handwörterbuch II, 300 ve sonraki sahifeler (Singer'in makalesi); Mt. 326; H. 1400 ilâh.

²⁴ Mezarın yanında kalarak cesareti deneme: H. 1416; Bak: Kathâsaritsagara 18, 69 ve sonraki sahifeler: Viduşaka.

²⁵ E. 411; O. 1. Bolte-Polivka: II, 550.

vaz'iyet mezarda rahat edemiyen günahkâra mahsustur, ölülerin yedirilmesi ile hiç bir ilişiği yoktur. Böyle bir şey zaten hıristiyanlıkta mevcut değildir. Yalnız günahkârların ruhları mezarlıkta heyalet şeklinde dolaşırlar. Hindistanda veya hint tesiri altında veyahut başka iptidai kavimlerde, meselâ şimali amerikalılarda kurnaz bir herifin ölü rolünü oynadığı ve ölülere nezredilen yemeği mezarın üstünde yediği motifi mevcuttur²⁶. Eğer İstanbul masalının son kısımları hintçesi ile bir benzerlik göstermeseydi, bu vaziyette ne de olsa hint tesirinin mevcudiyetine hükmedilemezdi:

Hayret içinde kalan haydutlar delikanlıyı bir hamama gönderdiler. Orada bir çocuğun salıncakta ağladığını gördü. Bir kız ona meme vermek istiyordu, fakat salıncak yüksek olduğu için yetişemiyordu. Kahraman genç onu omuzlarına çıkardı ve kız ayaklarıyla başına öyle bir bastı ki, genç onu atmağa mecbur oldu. (İhtimal ki kız sonradan ortadan kaybolmuştur; fakat anlatan bunu söylemeği unutmamıştır.) Fakat kız bu sırada bir bilezik kaybetti. Delikanlı onu satmak istedi, bir yahudi tarafından hırsız diye mahkemeye verildi; hakim bileziğin sahibi olduğunu isbat için bir benzerini göstermesini talep etti, ve korkusuz delikanlı çekilip gitti.

Bu sahne ile yine *Somadeva*'nın "*Hikâyeler denizi*," nde bulunan²⁷ aşağıdaki sahneyi mukayese etmelidir: Bir delikanlı kıralı ile birlikte ölülerin bulunduğu bir mahalden geçiyordu, orada kazığa vurulmuş bir hırsızın şikâyet ve iniltilerini işitti, bu sese doğru gitti ve orada kazığın yanında hırsıza içecek vermek isteyen güzel bir kadına rastladı; fakat hırsız pek yüksekteydi. Kahramanımız kadını omuzlarına çıkardı, lâkin çok geçmeden onun (bazı dişi demonların yaptıkları gibi) hırsız yediğini farkettiler. Onu yakalamak istedi, fakat o kaçtı yalnız ayağında taşıdığı bir halhal elinde kaldı. Genç halhal kırala, kıral da kıraliçeye verdi ve o da kıraldan bir benzerini istedi. Tam aynı motif bir cenubi Hindistan halk masalında da vardır: Pırıl pırıl pırıldıyan bir elbise kahramanın elinde kalır. (Burada erkek kıyafetine girmiş bir kız kahraman mevzuu bahistir.)²⁸.

Hintçesinde olduğu gibi İstanbul masalındaki kahraman da ikinci bir bilezik bulur; fakat bundan evvel başından üçüncü bir vak'a geçer: Deniz sahilinde dolaşır ve kazaya uğramış bir gemi görür. Hemen suya atlar ve geminin bir deniz kızı tarafından yakalanıp çalkalandığını görür; onu döğer ve koğar. Bu motif de bir hint motifi olsa gerek: Yine "*Hikâyeler denizi*," nde bir peri olan karısını aramak üzere seyahat ederken gemisi birdenbire hareketsiz kalan *Viduşaka* adında bir kahramandan (bu kahraman bundan evvel kazığa çekilmiş üç hırsız-

²⁶ K. 1867.

²⁷ Kathâsaritsâgara 25, 74 ötesi.

²⁸ Frère: Mârchen aus Hindostan No. 3.

zın burunlarını kesmek üzere aynı suretle bir cesaret misali göstermek için mezarlığa girmiştir) bahsedilmektedir (yukarıya bak!); o cesaretle denize atladı ve geminin bir dev tarafından durdurulduğunu gördü. Gemi onun bacağına takılmıştı. Bacağı kesti ve gemi tekrar yoluna devam etti. Şu halde hintçe motifle aralarında bir münasebet mevcut olduğu inkâr edilemez; fakat burada *1001 Gece*'deki bir başka varyant da hatırlatılmalıdır: Burada bir gemi hareketsiz durur, bir kahraman çıkıp denize iner ve suda bir ifrit öldürür;²⁹ onu hançeri ile ikiye ayırır. Bu vak'adaki motifin seyrini inceden inceye tesbite henüz imkân yoktur. Edebiyatça en eski vesika yine hintçesidir, ve denilebilir ki *1001 gece*'de "henüz,, erkek Demon bulunmaktadır, ve türkçe masalda yerine bir dişi Demon geçmiştir. Fakat aynı suretle burada Hint okyanosu gemicileri tarafından bilinen ve yalnız tesadüfen Hindistanda Arabistandan daha eski olduğu tevsik edilen bir motifin mevzuu bahis olacağı da kabul edilebilir.

İstanbul masalında kahraman yoluna devam eder ve kız şekline girip kendisiyle evlenmek isteyen üç güvercine rastlar. Bunlar mezarda, hamamda ve denizde ona korkmayı öğretmek isteyen üç Demondur. O, tekrar yoluna devam eder, kıral olur, evlenir. Karısı, yemek yerken kocasına bir kâsenin kapağını açtırır ve içinden birdenbire bir kuş uçar bu suretle ona korkuyu öğretmiş olur. Bu masalın sonu korkmayı öğrenmek için yola koyulmuş gençten bahseden avrupa masalına benzemektedir; fakat fikrimce esas maceraların her üçü de Hindistandan neş'et etmiştir. Şu halde denilebilir ki Türkler, herhangi bir suretle Hindistandan gelmiş üç kahramanlık hikâyesini çerçeve olarak kullanmak suretiyle tipik bir hıristiyan masalını değiştirmişlerdir. Bu masal sonradan hemen hemen değiştirilmemiş bir şekilde Türklerden Balkanlara geçmiştir ve Bulgarlarda birçok defalar tevsik edilmiştir³⁰. 12 ejderha korkusuz delikanlıyı bir mezara yollarlar, genç orada bulgur pişirir ve mezardan bir el uzanınca elin sahibi *Samowila* (dişi Demon) yı mezardan çıkarır, iyice döğer. Sonra bir kuleye ve bir gemiye gider, burada da *Samowila*'ya ve insan yiyen *Lamia*'ya galebe çalar ve altın, mücevher ve birde bilezik alır. Bileziği gösterdiği yahudi onu geri vermek istemeyip hakim delikanlıdan tıpkısını talep edince *Samowila* delikanlıya onu da verir.

Bu mevzua dair daha evvel yazdığım şu yazılara bakınız: Tercüme 1940 Sayı 4-5'deki makale. Bir Türkistan masalının hindolojik analizi (Ülkü 1940); Raznihan ve Mahifiruze (Ülkü 1941 S. 483); iki kardeş hikâyesi (Belleten 1942).

Türkçeye Çeviren
Dr. Necip Üçok
İlmî yardımcı

²⁹ Henning: XXII, 184.

³⁰ Masalın orijinalini bulamadığım için kelimesi kelimesine Bolte-Polivka I, 33 den alıyorum.